

The principle of trans-terminologization, which is the basis for the arrangement; of the formulation of the category of premeditation, implies the acquisition of previously unusual characteristics in a new scientific and research vocabulary. In the legal linguistic direction, these characteristics include the intensional dependence of speech activity, as well as the absence of markers for the expression of subjective opinion in the text, in other words, factology. On this basis, we understand premeditation as speech activity determined by intention and not subjected by evaluative characteristics.

The proposed terminological definition does not only enter into dissonance with the legal interpretation of premeditation, but also allows, using verified methods, to conduct a special linguistic study for the acquisition of appropriate signs in the text.

Key words: premeditation, juridical linguistics, term system, trans-terminologization, intention.

REFERENCES

1. Adler, A. (2020). *Individual'naja psihologija*. Moskva: Piter (in Russ.).
2. Baranov, A.N. (2007). *Lingvisticheskaja jekspertiza teksta: teorija i praktika*. Moskva: Flinta (in Russ.).
3. Gegel', G. (2009). *Filosofija prava*. Moskva: Mir knigi (in Russ.).
4. Golev, N.D., Matveeva, O.N. (2006). Lingvisticheskaja jekspertiza: na styke jazyka i prava. In *Jurisljinguistika–7: jazyk kak fenomen pravovoj kul'tury* (pp. 189–210). Barnaul (in Russ.).
5. Issers, O.S. (2012). *Kommunikativnye strategii i taktiki russoj rechi*. Moskva: Izdatel'stvo LKI, 2012 (in Russ.).
6. Kasil, N.V. (2015). Sutnist ta zmist sudovo-ekspertnoi diialnosti u sferi intelektualnoi vlasnosti. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*, 15, 346–354 (in Ukr.).
7. Komarova, Z.I. (2010). Problema jazyka nauki. In *Aktual'nye problemy germanistiki, romanistiki i rusistiki* (pp. 7–24). Ekaterinburg (in Russ.).
8. Novikov, A.M. (2013). *Jenciklopedicheskij slovar' po psihologii i pedagogike*. Moskva: Izdatel'skij centr IJeT (in Russ.).
9. Osadchij, M.A. (2007). *Pravovoj samokontrol' oratora*. Moskva: Al'pina Biznes Buk (in Russ.).
10. Smirnov, V.A. (2011). K voprosu o sootnoshenii kategorij "vina" i "cel'" prestuplenija. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, 3, 134–137 (in Russ.).

УДК [811.161.2'373:811'373]:340.113

Н.В. АРТИКУЦА

м. Київ, Україна

МОВНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу актуальних мовно-термінологічних проблем сучасного законодавства, виявлених у результаті лінгвістичного моніторингу документів Баз даних «Законодавство України» та матеріалів Словника законодавчих термінів, огляду публікацій у юридичних і мовознавчих виданнях. Автор класифікує типові помилки, наводить приклади труднощів терміновживання з текстів нормативно-правових актів і наголошує на необхідності комплексного зваженого підходу до розв'язання проблем, пов'язаних з унормуванням, уніфікацією та стандартизацією законодавчих термінів.

© Н.В. АРТИКУЦА, 2021

Ключові слова: термін, термінологія законодавства, мова закону, нормативно-правовий текст, термінологічні проблеми, мовні помилки.

Текст закону є зразком офіційно-ділового стилю, вправного застосування мовних засобів різних рівнів (термінологічних, лексико-семантичних, словотвірних, граматико-стилістичних) для формулювання правових норм, що регулюють усі сфери суспільних відносин. Щоб закон став досконалим з погляду змісту й форми, законопроектувальники мають викладати правові норми з максимальною ясністю, точністю, простотою, суворою нормативністю, стилістичною довершеністю, в жодному випадку «не викривляючи нормативного змісту, тобто з максимальним дотриманням наміру її авторів та збереженням матеріального змісту, який вони бажали вкласти у свій текст» (Бержель, 2000: 204).

Важливою передумовою забезпечення високої якості законів є налагодження конструктивної співпраці розробників законопроектів із представниками різних професій: правознавців, лінгвістів (передусім термінологів і лексикографів, перекладачів і редакторів), соціологів, економістів, фахівців інформаційної та інших суміжних сфер для вирішення нагальних проблем сучасного законодавства, до кола яких належать і мовно-термінологічні. На цьому наголошують провідні українські вчені: правознавці (О.Л. Копиленко, Р.О. Стефанчук, Ю.С. Шемшученко, О.В. Батанов, Є.В. Годованик, В.О. Зайчук, В.М. Косович, І.І. Онищук, Н.М. Оніщенко, Т.С. Подорожна, М.О. Теплюк, І.Б. Усенко, І.Д. Шутак та ін.) та мовознавці (Б.М. Ажнюк, Д.Х. Баранник, К.Г. Городенська, П.Ю. Гриценко, О.Л. Доценко, С.Я. Єрмоленко, Т.Р. Кияк, І.М. Кочан, Л.М. Полюга, О.А. Сербенська, Л.О. Симоненко, О.О. Тараненко та ін.).

Створення законів та інших нормативно-правових актів, що мають відповідати найважливішим параметрам якості законодавчого тексту (офіційність, точність, зрозумілість, стислість, узагальненість, стандартизованість, нормативність, логічність, стилістична однорідність, емоційно-експресивна нейтральність та ін.), базується не лише на фаховій підготовці та досвіді розробників законопроектів, але й на тих наявних мовних ресурсах, засобах та інструментах, які вони можуть застосовувати у законотворчій діяльності.

Якщо термінологічний апарат законодавства упорядкований, уніфікований відповідно до національних та міжнародних стандартів, повною мірою опрацьований термінологами спільно з правознавцями, кодифікований у лексикографічних та інших нормативних джерелах (ресстрах, словниках, базах даних, методичних рекомендаціях), розробникам законопроектів значно легше добирати оптимальні мовні засоби для втілення законодавчої думки в різних формах і жанрах правових приписів (Конституція, кодекс, закон, указ тощо).

У нинішніх умовах, за відсутності такої бази на рівні сучасних вимог, передусім термінологічних стандартів, суперечності наявних рекомендацій щодо терміновживання, неузгодженості (інколи й різновекторності) дій правознавців і лінгвістів у напрямку унормування офіційної мови і термінології, працювати й самотужки вирішувати мовно-термінологічні проблеми законопроектувальникам дуже складно. Коли розробники документів належать до різних відомств та установ, і кожен з них вирішує ту чи проблему на власний розсуд, це спричинює додаткову варіативність термінів – небажане явище в терміносистемі, оскільки порушує її головний принцип – єдності термінологічних позначень у межах окремої галузі та законодавства загалом.

Правники нарікають на те, що «мало конструктивного матеріалу викладається і в статтях, навчальних посібниках і монографіях, присвячених лінгвістичним проблемам юриспруденції. Юрислінгвістичні дослідження спрямовуються на привнесення лінгвістичного знання у сферу юриспруденції поза зв'язками з чинним законодавством і практикою його тлумачення та застосування» (Ротань & Самсін, 2013: 20).

Зауваження слушне, оскільки дійсно бракує мовознавчих досліджень, присвячених лінгвістичному моніторингу новітнього законодавства України, розглядові конкретних мовно-термінологічних проблем у нормативно-правових текстах, їх класифікації та аналізу, зваженими рекомендаціями щодо терміно- і слововживання, побудованими на системних спостереженнях над термінами, мовними явищами і процесами в численних документах Баз даних «Законодавство України» (251239) та матеріалах електронного словника законодавчих термінів (76 246) (станом на 01.04.21). І це лише ті терміни, що мають законодавчі дефініції, реально їх функціонує значно більше. Щодня з прийняттям нових актів словник законодавства зростає, з'являються нові для українського законодавства юридичні поняття, кодифікуються нові термінологічні одиниці [далі ТО] (терміни, номенклатурні назви, аббревіатури), деякі з них замінюють старі номінації або функціонують паралельно з ними.

Для здійснення фронтального дослідження, упорядкування та стандартизації юридичної термінології, моніторингу її стану та змін, що відбуваються в кожній галузі законодавства, діагностування «болючих» проблем, їх аналізу, оцінки, пошуку оптимальних варіантів їх вирішення потрібно створити спеціальну державну структуру (центр, інститут, комісію, відділення) з відповідними повноваженнями і фахово-науковим потенціалом.

Незважаючи на об'єктивні труднощі, що перешкоджають кардинальному вирішенню проблеми якісного мовно-термінологічного забезпечення законодавчої діяльності в сучасних умовах, юридичне термінознавство в Україні як самостійний напрям наукових досліджень сформувався завдяки вагомому доробку мовознавців, правознавців, термінологів, лексикографів, які вивчали і продовжують вивчати феномен юридичного терміна, терміносистеми різних галузей права у найрізноманітніших аспектах (генетичних, семантичних, словотвірних, граматико-стилістичних тощо), тим самим окреслюючи основні вектори й перспективи подальших досліджень.

Заслуговують на увагу перші дисертації з юридичної термінології – М.Я. Брицина й О.А. Сербенської – засновників юридичного термінознавства в Україні, так і більш пізні й сучасні напрацювання таких українських вчених, як: П.М. Балтаджи, Н.О. Горобець, І.М. Гумовська, Л.Є. Гапонова, А.Ю. Іванова, Т.М. Ілляк, А.В. Красницька, Н.А. Ковальчук, П.Є. Лунь, Г.С. Онуфрієнко, Б.Р. Стецюк, Г.А. Сергєєва, Т.В. Супрун, А.С. Токарська, З.І. Тростюк, Н.С. Трач, С.А. Толста, Н.М. Фонтос, О.В. Хоменко, Л.І. Чулінда (детальніше див.: Артикуца, 2018: 6–17).

Мета цієї статті – визначити коло актуальних мовно-термінологічних проблем сучасного законодавства, виявлених в результаті лінгвістичного моніторингу документів Баз даних «Законодавство України» [далі – Бази], матеріалів Словника законодавчих термінів офіційного вебпорталу Верховної Ради України, публікацій у юридичних і мовознавчих виданнях, а також класифікувати помилки та проілюструвати прикладами з нормативних текстів.

Як правило, першими сигналізують про наявні або виявлені термінологічні «девіації» та «дефекти» в законах та інших нормативно-правових актах правознавці, оскільки такі проблеми ускладнюють правове регулювання суспільних відносин, перешкоджають здійсненню правосуддя тощо. У фахових юридичних виданнях систематично з'являються такі публікації, наприклад: М.Я. Стрипко «До питання термінологічних колізій у нормотворчій діяльності» (2007); А.В. Красницька «Правозастосовні помилки у текстах процесуальних актів кримінального судочинства» (2009); М.Л. Ванчак «Поняття законотворчих помилок у кримінальному праві» (2011); К.О. Бабич «Неузгодженість термінів «*господарська діяльність*» та «*підприємницька діяльність*» у законодавчих актах України» (2013); Є.П. Євграфова «Практика виправлення законотворчих помилок» (2016); В.Н. Петрина «Термінологічні проблеми в українському законодавстві про міжнародний комерційний арбітраж» (2019) та ін.

Публікації у юридичних та мовознавчих виданнях, присвячені окремим юридичним термінам та поняттям, можна виділити в самостійну групу, хоча аналізовані в них ТО належать до різних галузей права та законодавства. Цікаво спостерігати, як автори (правники і мовознавці) розв'язують конкретні випадки застосування термінів, з яких позицій оцінюють, які методи застосовують, які аргументи висувають.

Праці з означеною проблематикою можна поділити на такі підгрупи:

а) статті, в яких поставлено питання доцільності вживання (запровадження) певного терміна в українське законодавство (частіше в конкретний закон, кодекс, акт): І.Г. Козуб «Доцільність використання терміна «*інвалід*» та аналогічних термінів, що використовуються в національному законодавстві, для означення осіб зі зниженою працездатністю» (2008); С.І. Шимон «*Правочин* як цивільно-правовий термін: юридичне нововведення чи лінгвістичне уточнення?» (2009); Т.В. Ільчук «Чи потрібна *шикана* в цивільному праві?» (2013) та ін.;

б) статті, в яких увагу сфокусовано на семантиці та дефініціях окремих термінів: В.С. Бігун «*Доброчесність* як юридичний термін і сенс» (2019); М.І. Паславський «Дослідження термінологічного означення і вживання терміна *протидія злочинності*» (2013); А.О. Романченко «Термінологічно-правові проблеми визначення поняття *хворий* як потерпілий від злочину, передбаченого статтею 139 КК України» (2013); Г.Г. Бортнік «Динаміка розвитку семантики терміна *шлюб* в українському сімейному праві» (2015); Я.Г. Лизогуб «*Захоплення заручників* (ст.147 КК України): деякі проблеми вживання юридичної термінології» (2007); М.В. Грищенко «Дискусійні питання щодо визначення поняття *корупція* за чинним законодавством України» (2009); О.О. Макухін «Поняття *корупції* в Україні та ЄС: порівняльний аналіз, адміністративно-правовий аспект» (2014); А. Нікітін «Щодо визначення поняття «*злочинний вплив*» у Кримінальному кодексі України» (2020) та ін.;

в) статті, в яких осмислюється співвідношення понять і термінів певної правової галузі (сфери діяльності): В.С. Бігун «Філософсько-правове осмислення правосуддя (щодо розмежування понять «*судочинство*» і «*правосуддя*»)» (2009); В.І. Риндюк «Щодо визначення понять «*закон*» та «*законодавство*»»: техніко-юридичний аспект» (2016); Н.Ю. Задирака «*Правотворчість* та *законотворчість*: співвідношення понять» (2003); В.С. Шилінгов «Співвідношення термінів *Європейське право* та *право Європейського Союзу*» (2007); Б.В. Калиновський, Ю.О. Бугайко «Вплив європейської

правничої термінології на українську законодавчу терміносистему» (2019) (про співвідношення понять *термінологія законодавства – європейська правнича термінологія; acquis communautaire – право ЄС – європейське право*); Л.М. Сіньова «Проблеми розмежування понять “*остарбайтер*” і “*гастарбайтер*” в законодавстві України» (2013); Є.М. Компанець «Проблемні питання, пов’язані з практикою застосування термінів “*фальсифікат-контрафакт*” (2008); С.В. Снігур «“*Карний*” vs “*кримінальний*” (2004); А.Ю. Бабій «Система екстремістських злочинів за законодавством України» (“*екстремізм*”, “*екстремістський акт*”, “*злочин екстремістської спрямованості*”) (2020) та ін.;

г) статті-консультації, що містять кваліфіковані рекомендації мовознавців щодо правильного добору та вживання термінів, розмежування нормативних і ненормативних терміновживань (К.Г. Городенська «*Державотворчий чи державотвірний?*» (2017); «*Полицейський – поліційний – поліційник – поліціант*» (2017); «*Виборці являються чи приходять на ділянки?*» (2010); В.Л. Іващенко «*Слідство – слідчі дії – розслідування*»(2013); В.Л. Іващенко, Л.М. Василькова «*Кримінальний кодекс України – Карний кодекс*» (2013); Л.В. Туровська «*Казначейство – скарбниця*»; «*Капітальні інвестиції – капітальні вкладення*» (2013); Н.О. Яценко «*Оборот – обіг*» (2013) та інші на сторінках «Термінологічного вісника» й інших видань Інституту української мови НАН України та Інституту мовознавства НАН України.

Саме мовознавці-термінологи можуть допомогти фахівцям у доборі оптимальних варіантів номінацій понять з огляду на граматичні (словотвірні, правописні) та стилістичні норми української літературної мови.

Серед авторів, що аналізують правові тексти в нормативному аспекті, одні акцентують увагу на негативних наслідках термінологічної та мовної недосконалості нормативних текстів (Л.В. Прус «*Аберації в мові нормативно-правових актів*» (2012); О.С. Афанасьєва, В.В. Чумак «*Семантичні девіації в українських нормативно-правових текстах*» (2012); А.В. Гожий «*Руйнівна дія недосконалих законодавчих визначень термінів*» (2012); С.О. Белевцова «*Проблеми раціонального вживання юридичних термінів*» (2014) та ін.), другі досліджують термінологію права в цілому (С.А. Толста «*Правнича термінологія в законодавчих актах України*» (2006); М.І. Любченко «*Юридична термінологія: поняття, особливості, види*» (2012); треті формулюють загальні нормативні вимоги до законодавчого тексту, правила застосування мовних засобів у нормативно-правових документах (Н.В. Артикуца «*Термінологія законодавства і проблеми законодавчих дефініцій*» (2007), «*Культура правотворчості і мова*» (2008), «*Якість законодавчого тексту у світлі юридико-лінгвістичних вимог*» (2008), «*Лінгвістичний інструментарій законотворчості*» (2013); О.В. Гладківська «*Вимоги до нормативно-правової термінології*» (2015); А.В. Красницька, Л.І. Чулінда «*Вимоги до вживання юридичних термінів у нормативно-правових актах*» (2018).

Науковці, правники і мовники, наголошують на необхідності унормування та стандартизації української юридичної термінології, її гармонізації з термінологією ЄС, що є передумовою уніфікації всього законодавства, його упорядкування та вдосконалення (Л.Л. Бєседна «*До проблем впорядкування термінології законодавства*» (2011); К.О. Трихліб «*Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС: наближення загальноправової термінології*» (2014); С.О. Шестакова «*Правова термінологія і проблеми її упорядкування*»

(2017); А.І. Граціанов «Спеціальна юридична термінологія як спосіб удосконалення законодавства» (2003); Є. Ананьєв «Проблеми стандартизації термінології в юриспруденції на прикладі терміна «тимчасове вилучення майна» (2018); Н.О. Горобець «Проблеми використання юридичної термінології в законодавстві України» (2016) та ін.

У зв'язку з цим актуалізуються питання оновлення, унормування та уніфікації термінологічного апарату українського законодавства на основі граматичної специфіки української мови, нових правописних норм, звільнення від застарілих і зрусифікованих слів та форм, позбавлення від варіативності ТО.

П.Ю. Гриценко (2011: 6) констатує: «Центральною проблемою сучасного термінознавства залишається упорядкування термінологій різних галузей знань. Невпорядкованість, варіантність спостерігаємо у словотворенні, наголошуванні, правописі термінів; нерідко те саме поняття в різних словниках представлено з різними обсягами значень. Такий стан зумовлений, з-поміж іншого, і тим, що багато пропонованих термінологічних інновацій без унормування й кодифікації потрапляє до різноманітних видань, усталюється практикою в різних формах і з неоднаковими значеннями. Тому саме в ділянці систематизації й кодифікації нових термінів залишається багато нерозв'язаних практичних питань».

Нині для законотворчої та правозастосовної діяльності найбільш актуальними є такі теоретичні та прикладні мовно-термінологічні проблеми: визначення та тлумачення термінів, що застосовуються у законах та інших нормативно-правових актах; диференціація та чітке семантичне розмежування синонімічних, варіативних, паронімічних та омонімічних ТО; дотримання норм українського словотвору в процесі термінотворення; добір україномовного еквівалента до запозичених ТО; розв'язання термінологічних проблем, пов'язаних із вибором терміна для кодифікації в законодавчих актах та словниках; розроблення термінологічних стандартів щодо законодавчих термінів; виявлення специфіки функціонування термінів у текстах законів; запобігання термінологічними розбіжностям та помилкам на рівні законотворення, законодавства та правозастосовної практики.

Лінгвістичний моніторинг текстових документів Бази виявив різні види порушень чинних мовних норм і неупорядкованість ТО, передусім небажану з позицій юридичної техніки варіативність термінологічних засобів (лексичну, орфографічну, морфемну, граматичну), непослідовність у застосуванні ТО (дублетних, синонімічних), порушення правил дефініювання ТО, недосконалі синтаксичні конструкції, зокрема занадто довгі й складні для розуміння, насиченість росіянізмами та англіцизмами тощо.

Б.М. Ажнюк під час круглого столу «Юридична термінологія: проблеми стандартизації» (23.11.2020 р., Київ) підкреслив: «Приведення української юридичної термінології до відмінних від російських стандартів є тяжким завданням через тривале перебування під впливом російської мови <...>. Зобов'язання держави перед українським народом і світовою цивілізацією полягає в тому, щоб ресурс української мови був доведений до максимуму і міг гідно виглядати на тлі інших європейських розвинених мов. Рівень відповідальності України за українську мову – найвищий, тому що українська мова має в Українській державі відповідний статус, є матеріалом, з якого виткані закони Української держави».

Якщо проаналізувати стан мови сучасного українського законодавства з позицій позбавлення її від не притаманних українській мові лексем, морфем, зворотів, що донедавна були поширеними в нормативно-правових актах, то нині можна стверджувати, що процес заміни таких «зрусифікованих» форм розпочатий із 90-х років минулого століття, триває, охоплюючи все більше галузей законодавства, однак загалом нерівномірно й непослідовно, оскільки через відсутність термінологічних стандартів та єдності в лексикографічних і мовознавчих рекомендаціях кожен суб'єкт нормотворчості вирішує ту чи іншу мовно-термінологічну проблему на власний розсуд. Це призводить до збільшення варіативності ТО, різнобою в позначенні одного поняття в чинних законах, кодексах, інших нормативно-правових актах.

Водночас зазначимо, що в законодавчих актах заміна застарілих термінологічних позначень може відбуватися лише в процесі оновлення законодавства (внесення змін до законів та інших нормативно-правових актів, створення нових законодавчих актів (кодексів, законів, положень тощо), під час розроблення та доопрацювання законопроектів. Для оновлення термінологічного апарату законодавства потрібно значно більше часу, ніж здається на перший погляд.

Більше того, незважені, неузгоджені та безсистемні термінологічні зміни в термінологічному апараті законодавства є небезпечними з погляду порушення усталених внутрішньосистемних зв'язків між термінами, деформації нормативно-правового змісту, створення підґрунтя для різотлумачень правових норм, своєрідних «пролазок» для їх хибної інтерпретації.

Щоби запобігти необ'єктивності (помилковості, однобічності, упередженості) у виборі ТО для кодифікації, треба враховувати й оцінювати весь комплекс змістових і власне мовних ознак терміна (семантика, етимологія, історія, морфемна будова, словотвірна модель, дериваційні зв'язки й дериваційна спроможність, парадигматичні та синтагматичні зв'язки, функціонування (сфера, частотність, усталеність уживання в певній(их) галузі(ях) законодавства, науковій юридичній літературі тощо), стилістичні параметри, ступінь нормативності / кодифікованості в законодавчих та лексикографічних джерелах та ін. Важливо при цьому прогнозувати наслідки запровадження будь-якої термінологічної заміни. Для цього потрібно виявити всі типові контексти, в яких задокументовано термін (що передбачається замінити новим), та експериментальним шляхом внести зміни у всі ці типові контексти (це має охопити і все коло похідних термінів і термінологічних словосполучень [далі ТС]). Якщо правовий зміст від такої заміни не трансформується і не призведе до будь-яких інших непередбачуваних негативних наслідків (неоднозначності розуміння, омонімії, тавтології, інколи й абсурдності або кумедності висловлення), таке нововведення має шанси на запровадження в термінологічних стандартах.

Для сфери законотворення важливо, щоб термінологічні нововведення не ускладнювали діяльність правознавців із правильного застосування правових норм, а навпаки, допомагали створенню зрозумілої, несуперечливої, упорядкованої та зручної в застосуванні системи термінів і ТС.

В ідеалі всі термінологічні заміни або термінологічні інновації, що передбачаються в законодавстві, мають підлягати такій комплексній експертній оцінці (бажано з боку вповноваженої на це спеціальної постійної комісії, до складу якої потрібно залучити законопроектувальників, фахівців тих сфер, що регулюють той чи інший акт, а також термінологів, лексикографів, редакторів).

Розглянемо деякі мовно-термінологічні проблеми, що стосуються порушення принципу єдності термінології: це термінологічні розбіжності, неунормованість та варіативність термінів і ТС у законах та інших актах.

Прикладом термінологічних розбіжностей на рівні кодексів є використання різних прикметників *самочинний* – *самовільний* у складі ТС на позначення одного поняття: *самочинне будівництво* у Цивільному кодексі України [далі ЦКУ]; та *самовільне будівництво* у Кримінальному кодексі України [далі ККУ]; а також прислівників *самочинно* – *самовільно*. Пор.: Ст. 376. Самочинне будівництво. 3. Право власності на самочинно збудоване нерухоме майно може бути за рішенням суду визнане за особою, яка здійснила самочинне будівництво на земельній ділянці, що не була їй відведена для цієї мети, за умови надання земельної ділянки у встановленому порядку особі під уже збудоване нерухоме майно. (ЦКУ від 16.01.2003 № 435-IV) Ст. 197¹. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво. 3. Самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у частині першій цієї статті, – карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років (ККУ від 05.04.2001 № 2341-III).

Такі розбіжності простежуємо і в інших законах та підзаконних актах.

ТС із компонентом *самочин-* зафіксовано в назвах лише 3-х документів: *Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва)* (Вищий спеціалізований суд; Постанова від 30.03. 2012 № 6); *Про звільнення самовільно зайнятої земельної ділянки шляхом знесення самочинного будівництва, приведення ділянки в попередній стан та про спонукання до укладення договору оренди земельної ділянки* (Вищий господарський суд; Постанова, Справа від 20.03.2007 № 4/54-77); *Про поновлення права та знесення самочинних будівель* (Вищий господарський суд; Постанова, Справа від 14.03.2007 № 11/510-05).

ТС із компонентом *самовільн-* містять назви 55 актів, серед нових: *Про внесення змін до Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву... без спеціального дозволу* (Постанова Кабінету Міністрів України від 09.09.2020 № 800).

Якщо порівняти частоту вживання в текстах Бази, ТО з компонентом *самочин-* спостерігаються в 184 актах, з компонентом *самовільн-* – у 1082. Пор.: самочинне будівництво (нерухомого майна); самочинно збудований (і) об'єкт (и) (нерухомості); самочинно збудоване (нерухоме) майно (на земельній ділянці); самочинно збудовані (тимчасові) споруди; самочинно збудовані на спірній земельній ділянці споруди; самочинно побудовані господарсько-побутові будівлі й споруди; самочинно збудовані належності до основної речі (санок, веранда, мансарда тощо); самочинно переобладнані квартири в багатоквартирних будинках; знесення самочинних (самочинного) будівель (будівництва); знесення самочинно збудованого нерухомого майна та ін.

Якщо коло лексичної сполучуваності компонентів *самочинний* та *самочинно* обмежується рамками самочинного будівництва (нове будівництво, реконструкцію зі зміною площі та зайняттям земельної ділянки, прибудови, надбудови) різних об'єктів нерухомого майна (житлового будинку, будівлі,

споруди, квартири тощо), то коло лексичної слолучуваності з компонентами самовільний та самовільно значно ширше й охоплює також самовільне вчинення низки інших протиправних дій. Пор.: самовільне будівництво (зведення) (будинку); самовільно збудований(и) (зведений) (і) будинок (будинки, будівлі); самовільно споруджені прибудови, господарські та побутові будівлі; самовільно забудована земельна ділянка; самовільне зайняття (захоплення) земельної ділянки; самовільне зайняття квартири; самовільно відчужені (використані) матеріальні цінності; самовільне вчинення дій; самовільне використання (відчуження) (матеріальних ресурсів) державного резерву; самовільне присвоєння повноважень (звання) службової особи; самовільне відключення електроенергії; самовільне випалювання рослинності; самовільно залишити місце військової служби, самовільне залишення поля бою та ін.

З метою впорядкування термінологічного апарату законодавства потрібно або обирати один із варіантів як нормативний з урахуванням їхніх парадигматичних та синтагматичних можливостей, або чітко їх розмежувати за семантичними й функційними параметрами на лексикографічному та законодавчому рівні, закріпивши їх за окремими галузями права й відповідно законодавства.

Розбіжності в компонентах недобросовісний – несумлінний спостерігаємо на рівні ТС недобросовісна конкуренція – несумлінна конкуренція; недобросовісна емісія – несумлінна емісія. Прикметник недобросовісний вжито в назвах 30 актів Базу, з них 21 у складі ТС недобросовісна конкуренція. Серед них: *Про захист від недобросовісної конкуренції* (Закон України [далі ЗУ] від 07.06.1996 № 236/96-ВР); *Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності* (ЗУ від 18.02.1992 № 2132-ХІІ); *Про внесення змін до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції»* (ЗУ від 18.12.2008 № 689-VI) та ін.

Термін цей кодифікований і має усталену дефініцію: *Ст. 32. Недобросовісна конкуренція. 1. Недобросовісною конкуренцією визнаються будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності* (Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV).

На базі цього ТС утворено низку багатоконпонентних ТС, представлених у текстах законів: *захист від недобросовісної конкуренції, відповідальність за недобросовісну конкуренцію, заборона недобросовісної конкуренції, стягнення збитків від недобросовісної конкуренції, справи про недобросовісну конкуренцію, недобросовісна конкуренція у підприємницькій діяльності* та ін.

Прикметник недобросовісний вжито у назвах 30 документів Базу, у текстах – 911. Він є в складі інших ТС, зокрема: недобросовісна емісія цінних паперів, недобросовісне комерційне використання інформації, недобросовісне перехресне субсидування, недобросовісна реклама, недобросовісне виконання посадових обов'язків, недобросовісне надання банком переваги кредитором, недобросовісне виключення майна, недобросовісне збільшення розміру грошових зобов'язань банку перед окремим кредитором, недобросовісні учасники процедури закупівлі товарів, робіт і послуг; недобросовісний набувач майна.

Однак в окремих актах було зафіксовано випадки вживання синонімічних ТС, зокрема несумлінна конкуренція, несумлінна емісія (цінних паперів): *Про направлення на повторне перше читання проекту Закону України про внесення змін до статті 133-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення*

щодо захисту національного автотранспорту від несумлінної конкуренції з боку іноземних компаній (каботажні перевезення) (Постанова Верховної Ради України від 11.01.2011 № 2907-VI); Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 № 569-р): «29) вживати заходів до призупинення подальшого розміщення іпотечних сертифікатів, випущених у результаті несумлінної емісії».

Чи варто було запроваджувати такі паралельні термінологічні інновації з прикметником сумлінний у цих контекстах?

Прикметник несумлінний та похідний від нього прислівник несумлінно, зафіксовані у 131 акті Базису переважно в такому поєднанні: несумлінне виконання обов'язків (зобов'язань), несумлінне ставлення до службових обов'язків, несумлінні керівники, несумлінно виконувати зобов'язання та ін. Пор.: Ст. 367. Службова недбалість. 1. Службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб... (ККУ від 05.04.2001 № 2341-III); ...обмеженість заходів впливу органів Держаудитслужби на несумлінних керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та порушників фінансової дисципліни, бюджетного законодавства, невиконання ними законних вимог органів Держаудитслужби... (Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування системи державного фінансового контролю до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 310-р).

Як бачимо, в таких контекстах уживання слів несумлінний і несумлінно доречно, оскільки вони застосовуються у значенні, закріпленому в академічному Словнику української мови (т. V: 392): *Несумлінний, а, е. Який не має совісті, честі, не ставиться сумлінно, чесно, добросовісно до своїх обов'язків. // Який виражає відсутність сумлінності, чесності, добросовісності. Несумлінно. Присл. до сумлінний.*

Водночас у тлумаченні прикметника недобросовісний – «Який нечесно і несумлінно ставиться до кого-, чого-небудь; нечесний» (т. V: 287) зацентровано на компонентів «нечесність», що є визначальним для поняття, закладеного в слову ТС недобросовісна емісія цінних паперів та інших контекстах.

Отже, зробимо висновок: використання синонімічних варіантів для ТС несумлінна конкуренція замість усталеного недобросовісна конкуренція, а також несумлінна емісія цінних паперів замість усталеного недобросовісна емісія цінних паперів є недоцільним. В інших контекстах, де йдеться про несумлінне виконання обов'язків (зобов'язань) / несумлінне ставлення до виконання до службових обов'язків, несумлінний керівник, несумлінний позичальник тощо, вживання прикметника несумлінний є доречним.

Досі залишаються не виправленими й не вноормованими відповідно до законів української мови (граматики, словотвору та ін.) деякі інтерференційні помилки, зумовлені «русифікацією» офіційної мови в радянський період.

137 документів Базису містять ТС підходяща робота, атрибутивний елемент якого є «неоковирною калькою» (за висловом проф. О.Д. Пономарева) з російського «подходящий». Серед них: Ст. 46. Підходяща робота для

безробітного. 1. Підходящою для безробітного вважається робота, що відповідає освіті, професії (спеціальності), кваліфікації особи з урахуванням доступності транспортного обслуговування, встановленої рішенням місцевої державної адміністрації, виконавчого органу відповідної ради. (ЗУ «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI Ред. від 20.12.2020); ст. 47., п. 3, пп.3. Допомога по частковому безробіттю не надається у разі, якщо: 3) працівник: відмовився від працевлаштування (тимчасового переведення) на підходящу роботу на підприємстві з повним робочим днем (тижнем)... (ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 № 540- IX; Редакція станом на 24.06.2020); сприяння громадянам у підборі підходящої роботи... (Положення про Державну службу зайнятості від 16.12.2020 № 2663).

У пошуках кращого відповідника варто звернути увагу на прикметники *підхожий – прийнятний – відповідний – належний*, зафіксовані в законах, та зважити на їхні семантичні та функціонально-стилістичні властивості. На наш погляд, у межах ТС з іменником *робота* доречним буде прикметник *прийнятний* через його однозначність, наявність у семантиці семи «погодження (згода) з боку того, кому пропонується той чи інший варіант роботи».

Дієслово *співпадати* та іменник *співпадіння* (калька з російського *совпадать*) містять 419 документів Базис (переважно накази, постанови, рішення, положення, технічні регламенти та ін.) і 2314 актів (зокрема всі закони) містять правильні українські відповідники *збігатися, збіг*). Показовим є приклад їх паралельного вживання в одному законі й навіть в одній статті: *Стаття 60 ч. 1. Повна та скорочена назва депутатської фракції має збігатися з назвою відповідної політичної партії. Повна та скорочена назва депутатської групи не повинна співпадати з назвами зареєстрованих депутатських фракцій (депутатських груп)* (ЗУ «Про регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 № 1861-VI, редакція станом від 01.01.2021 р.).

Очевидно, автор намагався уникнути повторення, проте повторив термінів у законодавчому тексті – цілком природне й закономірне явище.

Б. Антоненко-Давидович у праці «Як ми говоримо» зауважив: «Дієслова *співпадати* нема в українській мові, це – калька з російського *совпадать*». Натомість у нашій мові є слова, що цілком відповідають значенням цього російського слова: *збігатися, сходитись, зійтись*. Цих слів і слід додержуватись, замість того щоб творити без усякої потреби нові недоладні слова на кшталт «*співпадати*» (1970: 135–136).

Проте і в деяких інших документах такі порушення трапляються, зокрема: *Стаття 157. п. 2. У разі якщо бюджетний період не співпадає з календарним роком, строки розгляду встановлюються за процедурним рішенням Верховної Ради.* (Про внесення змін до Авіаційних правил України «Обслуговування аеронавігаційною інформацією»; Державіаслужба України; Наказ від 26.10.2020 № 1681)

У словниках з культури української мови рекомендовано вживання слова *оголошення* замість *об'ява*, *оголошувати* замість *об'являти*. Див.: рос. *объявление* – укр. *оголошення*, рос. *объявляют* – укр. *оголошувати*; рос. *доска объявления* – укр. *дошка оголошень*; рос. *объявляют, объявят* – *оголошувати, оголосити* (Головащук, 2001: 153; 348). Проте в документах Базис читаємо: *1. Пункт*

7.1 глави І викласти в такій редакції: 7.1. До первинних касових документів, які оформляються за операціями в національній валюті, належать об'ява про внесення готівки, приходний касовий ордер, грошовий чек, видатковий касовий ордер, видатковий ордер, повідомлення, заява про переказ готівки та повідомлення про одержання переказу... На об'явах про внесення готівки має зазначатися дата їх пред'явлення в установу банку. (Про затвердження Змін до Інструкції №1 з організації емісійно-касової роботи в установах банків України (Редакція від 14.06. 2020); Зміни до Інструкції №1 з організації емісійно-касової роботи в установах банків України).

Варіативні ТС подавати допомогу – надавати допомогу, подача / подання допомоги – надання допомоги деякий час спостерігались у законах, кодексах, інших нормативно-правових актах. Пов'язане це з тим, що в лексикографічних джерелах обидва варіанти представлені як нормативні: оказывать, оказать помощь кому – надавати, надати (подавати, подати) допомогу кому (Головащук, 2001: 353). Однак, ураховуючи семантичні та словотвірні відтінки, особливості лексичної сполучуваності, було розмежовано ці ТО: подавати заявку, запит, звернення тощо, але надавати допомогу. Відповідно: подання заявки, запиту, звернення тощо, але надання допомоги кому-, чому-н. Проілюструємо ці зміни на прикладі старої та нової редакцій одного з кодексів:

Ст.77. Сигнали лиха повітряного судна та їх подача для допомоги. Для своєчасного виявлення повітряних суден, що зазнають чи зазнали лиха, та подання допомоги екіпажам і пасажиром встановлюються єдині для всієї авіації в Україні аварійні сигнали лиха та сигнали терміновості і попередження про небезпеку (Повітряний кодекс України від 04.05.1993 № 3167-ХІІ). Ст. 111. Сигнали лиха повітряного судна. 1. Для своєчасного виявлення повітряного судна, що зазнає чи зазнало лиха, та надання йому допомоги використовуються єдині міжнародні сигнали лиха, терміновості та попередження про небезпеку (Повітряний кодекс України від 19.05.2011 № 3393-VI).

У новій редакції подати допомогу або подання допомоги замінено на відповідники з префіксом *на-* в усіх випадках.

Такі ж корективи внесено до тексту ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-ХІІ (Із змінами згідно із ЗУ № 749-ІХ від 03.07.2020): слова подання, подавати, подається, подаватися, подають замінено відповідно надавати, надається, надаватися, надають.

Форма примірний, визнана суржигом, має українські відповідники типовий, зразковий, орієнтовний та ін. Однак у відомчих актах продовжують вживати цю кальку з російської мови у таких ТС: примірна форма інформації про суб'єкта господарювання, примірна форма річного плану, примірна форма розрахунку адміністративних витрат, примірна форма розрахунку тарифів на виробництво теплової енергії тощо. (Див.: Про затвердження Порядку розгляду органами місцевого самоврядування розрахунків тарифів на теплову енергію, її виробництво, транспортування та постачання, а також розрахунків тарифів на комунальні послуги, поданих для їх встановлення; Мінрегіон України; Наказ від 12.09.2018 № 239).

Ще одним яскравим прикладом «неоковирності» та «недолугості» конструкцій є ТС вловлюючий з'їзд та вловлюючий тупик. Перше вжито в Податковому кодексі України від 02.12.2010 № 2755-VI; Земельному кодексі України від 25.10.2001 № 2768-III; ЗУ «Про транспорт» від 10.11.1994 №232/94-ВР.

Друге присутнє у правилах, затверджених міністерствами та відомствами: *Вловлюючий тупик. Тупикова колія, призначена для зупинки поїзда, що втратив управління, або частини поїзда під час руху на затяжному спуску* (Про затвердження Правил технічної експлуатації залізниць України; Мінтранс України; Наказ від 20.12.1996 № 411); 1.33. *Не дозволяється розміщувати рухомий склад на вловлюючих та запобіжних тупиках* (Про затвердження Правил охорони праці під час розробки родовищ корисних копалин відкритим способом; Держгірпромнагляд; Наказ від 18.03.2010 № 61).

Слово *тупик* у Великому тлумачному словнику сучасної української мови подано без стилістичної ремарки – «залізнична колія, що з'єднується з іншими коліями тільки з одним кінцем, а з протилежного кінця обривається» (Бусел, 2001: 1485). Утім, неорганічність цього слова відчутна мовцями, і мовознавці найчастіше пропонують передавати це поняття як «безвихідь, глухий кут». Однак для офіційної термінології варто пошукати інший відповідник.

Паралельно з дієприкметниковими формами *вловлюючий* (*уловлюючий*) (вжито у 5 актах) функціонують ТС із нормативним прикметником *вловлювальний* (*уловлювальний*) (зафіксовано у 23 актах), зокрема: *уловлювальні з'їзди* (ЗУ «Про автомобільні дороги» від 08.09.2005 № 2862-IV; ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо реформування системи управління автомобільними дорогами загального користування» від 17.11.2016 № 1764-VIII та ін.); *вловлювальний тупик* (Про затвердження Правил технічної експлуатації міжгалузевого промислового залізничного транспорту України; Мінтранс України; Наказ від 27.11.2000 № 654).

Варіант *вловлювальний* є не лише правильним, але й узгодженим із низкою спільнокореневих лексем (*пиловловлювальний*, *каменевловлювальний* і т. ін.), представленими в інших актах.

Загалом проблема застосування дієприкметникових форм у законах заслуговує на самостійне комплексне мовознавче дослідження, оскільки такі форми, що закінчуються на *-уючий*, *-юючий*, *-аючий*, *-учий*, *-ачий*, а також похідні утворення від них, що зберігають неприродні для української мови словотвірні елементи, являють собою «дуже небезпечний і підступний риф», «усім рифам риф» (Караванський, 2009: 96). До того ж, зауважував мовознавець, «дієприкметникові форми подекуди вживають у ролі прикметників. Проте і таке вживання не характерне для мовної стихії українців. На жаль, таке вживання поширюється» (Караванський, 2009: 97).

Справді, в текстах Бази даних «Законодавство України» нами зафіксовано 115 ТО з дієприкметниковими суфіксами: від *авізуючий* до *циркулюючий*.

Деякі з них із міркувань невідповідності нормам сучасної української мови не фіксують нинішні нормативні, тлумачні та термінологічні україномовні словники. Так, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (Бусел, 2001) ви не знайдете лексем: *авізуючий*, *газовикористовуючий*, *дивергуючий*, *запитуючий*, *інкасууючий*, *координуючий*, *копіюючий*, *мотивуючий*, *негоціуючий*, *нотифікуючий*, *одурманюючий*, *поліпшуючий*, *рамбурсуючий*, *рециркулюючий*, *режимоутворюючий*, *стверджуючий*, *страхуючий*, *стримууючий*, *трансферуючий*.

Водночас у текстах кодексів, законів та інших нормативних документів бази Законодавство України ці лексеми функціонують із різним ступенем поширення та частотності вживання в тій чи іншій галузі законодавства. Активні

дієприкметники теперішнього часу та утворені на їх основі прикметники здебільшого термінологізувались, увійшовши як атрибутивні компоненти до складу дво-, три- й багатокомпонентних ТС у різних галузях законодавства. Словник термінів Бази містить значну їх кількість.

Визнавши, що «ці форми чимраз настирливіше засмічують українську мову... Залишилось обминання таких форм становить певні труднощі навіть для мовознавців», і проблема дієприкметникових форм, не будучи належно розв'язана, «впливає і на якість української термінології» (Караванський, 2009: 179), автор пропонує 19 способів заміни активних дієприкметників теперішнього часу, чим доводить неабиякі потенційні можливості української мови щодо заміни дієприкметникових форм. Мовознавець зазначає, що наведені ним способи «не вичерпують усіх творчих можливостей нашої мови, але вони дають уявлення про такі можливості» (там само: 181).

За нашими спостереженнями, розробники законопроектів та редактори на заміну дієприкметникових форм добирають, як правило, відповідники з використанням продуктивних в українській мові суфіксів, зокрема: *-льн-*, *-альн-*, *-ивн-*, *-івн-*, *-ов-*, *-ч-*, *-ист-*, *-лив-*, *-ійн-*, *-н-*, *-ов-* та деякі інші способи заміни, зокрема замість дієприкметникової кальки – прикметник з іншим коренем (*діючий – чинний*) або іменник (*виконуючий – виконавець, виконувач*), або перероблення пари (*розмежовуюча лінія – лінія розмежування*) та ін.

У текстах чинного законодавства України нині спостерігаємо паралельне вживання ТО з невласливими для української мови суфіксами активних дієприкметників теперішнього часу та їх відповідники з продуктивними суфіксами: *балансуючий ринок – балансувальний ринок; дезінфікуючі засоби – дезінфекційні засоби; забруднююча(і) речовина(и) – забруднювальна(і) речовина(и); координуючий орган – координаційний орган; коригуючий коефіцієнт – коригувальний коефіцієнт; супроводжуючі особи – супроводжувальні особи; тепловикористовуюче обладнання (устаткування) – тепловикористовувальне обладнання (устаткування)* та ін.

Однак до багатьох термінів, що містять дієприкметникові суфікси, ще не дібрані відповідники, здатні виступити семантичними еквівалентами для всіх наявних термінів і ТС, а тому продовжують активно функціонувати в законодавчих текстах: *авізуючий, випускаючий, головуючий, денатуруючий, дивергуючий, діючий (окрім чинний закон /законодавство / тариф), желуючий, замикаючий, записуючий, запитуючий, звинувачуючий, ініціюючий, інкасууючий, іонізууючий, інсталууючий, існуючий, керуючий, неогоціуючий, рамбурсуючий, страхуючий, управляючий, циркулюючий* та багато інших. До того ж, у наявних словниках і наукових працях, довідкових і навчальних посібниках немає узгодженості щодо вибору автентичних прикметників. Тому процес приведення у відповідність із нормами української літературної мови лексем із суфіксами активних дієприкметників теперішнього часу ще триває.

П.Ю. Гриценко, звертаючись до читачів нового видання «Термінологічного вісника» 2011 р., зазначив проблему, актуальність якої з часом лише зростає: «Важливою проблемою, що вимагає постійної уваги у процесі формування й кодифікації терміносистем, залишається співвідношення питомих та іншомовних елементів, стан українськомовного освоєння запозичень. Вирішення базового завдання – збереження балансу між національним та інтернаціональним в українській термінології – актуалізує проблему творення

українськомовних еквівалентів до нових іншомовних термінів, особливо тих, які структурно (фонемним, морфемним складом) віддалені від типових українських» (Гриценко, 2011: 6).

Для українського законодавства у зв'язку з необхідністю імплементувати норми міжнародного, зокрема європейського права, в систему національного законодавства, адаптації та гармонізації правових і термінологічних систем, актуалізуються проблеми юридичного перекладу, пошуку автентичних україномовних відповідників до запозичених термінів, заповнення термінологічних лакун засобами рідної мови. Але інколи перекладачі та законопроектувальники не «обтяжують» себе такою непростю справою і дедалі частіше вживають у законах та нормативно-правових актах України терміни на кшталт: *андеррайтинг, аутсорсинг, дигітайзер, еквайр, еквайринг, ендавмент, ескроу рахунок, камкординг, провайдер, проксіміті-хостинг, скаутинг, скоринг, сюрвей-рпорт, таргетинг, транскрайбер, франчайзинг, фулфілмент* та ін., що не сприяє ясності, зрозумілості, доступності змісту законодавчих приписів. Сумно, коли на «на вітвар міжнародної зрозумілості треба покласти простоту і приступність власної термінології» (Селігей, 2007: 26). І все ж, учений слушно підсумовує: «При термінотворенні варто позбуватися російського посередництва й поступово відходити від англоцентризму. Натомість корисно цікавитися досвідом передавання наукових понять різними європейськими мовами» (там само: 28). Необхідність збереження розумного балансу між питомими й запозиченими термінами в національному законодавстві спонукає вчених до пошуку «гідних» україномовних відповідників (точних, зрозумілих і милозвучних), активізуючи й розвиваючи чималі внутрішні словотвірні ресурси української мови.

Не маючи можливості в межах статті навести приклади всіх видів помилок і труднощів терміновживання в текстах актів різних галузей законодавства, окреслимо коло найбільш актуальних мовно-термінологічних проблем, що потребують особливої уваги з боку термінознавців, правознавців, законопроектувальників, експертів, редакторів, перекладачів та ін.

Це такі важливі й водночас «болючі» з практичного погляду проблеми, що мають вирішуватися на засадах юридичного термінознавства, юридичної лінгвістики та юридичної техніки: 1) порушення головного принципу єдності термінології в (коли на позначення одного поняття вживають різні терміни (варіанти, дублети, синоніми), зокрема термінологічні неузгодженості, розбіжності в кодексах і законах; 2) неправильні законодавчі дефініції (порушення правил співмірності, заборони кола, невикористання заперечень, дефініції розпливчасті, неясні) або їх відсутність там, де вони за змістом та логікою мають бути; 3) неправильне розташування законодавчих дефініцій у структурі акта; 4) термінологічні лакуни (прогалини): у співвідношенні понять і термінів спостерігають лакуни термінологічні (поняття сформоване, а назва не сформульована) та поняттєві (в процесі міжмовної комунікації та перекладу міжнародних актів виявляють відсутність певного поняття в системі українського права та законодавства, що актуалізує пошук україномовного відповідника); 5) недотримання норм нової редакції Українського правопису (2019); 6) зловживання іншомовними термінами (малозрозумілими, з неприродною для української мови фонемною і словотвірною структурою), надання переваги іншомовному термінові за наявності кодифікованого україномовного

еквівалента; 7) неправильний добір еквівалентного терміна у процесі перекладу; 8) терміни із стилістичними конотаціями, що порушують вимогу стилістичної нейтральності (застарілі, діалектні, рідко вживані терміни, образні та розмовні слова, професіоналізми, жаргонізми); 9) термінологічні стандарти (аналіз та апробація національних та міжнародних термінологічних стандартів, їх експертна оцінка, виявлення невдалих і неприйнятних для застосування у правовій сфері); 10) авторські терміни та рекомендації щодо терміновживання (можуть бути застосовані лише після комплексної експертної оцінки фахівцями).

Вирішуючи кожне конкретне практичне питання щодо термінології у законодавстві, треба дбати про логіко-поняттєву упорядкованість ТО, збереження системних зв'язків як у межах окремої терміносистеми (галузі права і законодавства), так і термінологічного апарату загалом (ієрархічність категоріальних, родо-видових, синонімічних та антонімічних зв'язків).

Проблем, пов'язаних із самостійним вибором законодавцем терміна для кодифікації, копіткої оцінки синонімічних та варіативних ТО за різними параметрами можна було б уникнути, якщо б ці функції взяла на себе спеціально уповноважена установа, утворена з представників державних та академічних установ (Інституту законодавства Верховної Ради України, Інституту держави і права імені В.М. Корецького, Комітету наукової термінології НАН України, Інституту української мови НАН України, Інституту мовознавства НАН України, Мовно-інформаційного фонду НАН України, Комітету України з питань стандартизації, метрології та сертифікації (Держстандарт), Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології, фахівців Науково-експертного управління Верховної Ради України, редакторів Редакційного відділу Верховної Ради України). А вже впорядкування, систематизація, уніфікація та стандартизація української законодавчої термінології – нагальна практична потреба і водночас відповідальне завдання загальнодержавного значення для таких інституцій та професіоналів-практиків. Термінологічні стандарти повинні віддзеркалювати рівень розвитку наукових досліджень у галузі термінознавства, правознавства, лексикографії, ураховувати цінний досвід провідних термінологічних шкіл в Україні та світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко-Давидович, Б.Д. (1970). *Як ми говоримо*. Київ: Рад. письменник. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000084>
2. Артикуца, Н.В. (2019). Юридичне термінознавство в Україні: сучасний стан, основні напрями та перспективи розвитку. *Термінологічний вісник*, 5, 6–17.
3. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main>
4. База даних «Термінологія законодавства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term>
5. Бержель, Жан-Луї (2000). Про деякі засоби нормативного вираження. У *Нариси з нормотворення (міжнародний досвід)*. Книга II (с. 204–218). Київ: Українська школа навчання нормопроектувальників.
6. Білодід, І.К. (ред.) (1974). *Словник української мови: в 11 тт.* (Т.V: Н–О). Київ: Наукова думка. <http://inmo.org.ua>; sum.in.ua (in Ukr.).
7. Бусел, В.Т. (2001). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ, Ірпінь: ВТФ Перун. <http://Lingvo.ua>
8. Головащук, С.І. (2001). *Російсько-український словник сталих словосполучень*. Київ: Наукова думка.
9. Гриценко, П.Ю. (2011). Сьогодення українського термінознавства. *Термінологічний вісник*, 1, 5–6.

10. Караванський, С. (2009). *Секрети української мови* (2-ге вид.). Львів: БаК.
11. Ротань, В.Г., Самсін, І.Л. & Ярема, А.Г. (2013). *Новітнє вчення про тлумачення правових актів*. Харків: Право.
12. Селігей, П.О. (2007). Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт? *Вісник Національної академії наук України*, 9, 20–28.

Nataliia Artykutsa

LANGUAGE AND TERMINOLOGICAL PROBLEMS OF UKRAINIAN MODERN LEGISLATION

The author reviews publications of Ukrainian jurists and linguists on the choice and application of terms in legislation, the negative consequences of inconsistency of terminology in laws and codex's for law applicable practice.

As a result of linguistic monitoring of document's texts and the Dictionary of Legislative Terms from the Database "Legislation of Ukraine" revealed cases of misuse of terms, violations of modern Ukrainian language, interference errors caused by the influence of Russian language during the Soviet period.

The author classifies typical errors and outlines the range of actual linguistic and terminological problems of modern Ukrainian legislation, emphasizing the need for a comprehensive balanced approach to solving problems related to the standardization, unification and standardization of legal terms.

The article provides examples of errors and variability of terms in legislation, that highlights the need to standardize the terminology of Ukrainian legislation by a special terminology commission based on the implementation of achievements of modern legal terminology and standards of the Ukrainian language.

Key words: term, terminology, legal term, language and terminology of legislation, normative-legal text, terminological problems, language errors.

REFERENCES

1. Antonenko-Davydovych, B.D. (1970). *Yak my hovorymo*. Kyiv: Rad. pysmennyk. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000084> (in Ukr.).
2. Artykutsa, N.V. (2019). Yurydychne terminoznavstvo v Ukraini: suchasnyi stan, osnovni napriamy ta perspektyvy rozvytku. *Terminolohichniy visnyk*, 5, 6–17 (in Ukr.).
3. Baza danykh "Terminolohiia zakonodavstva". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term> (in Ukr.).
4. Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main> (in Ukr.).
5. Berzhel, Zhan-Lui (2000). Pro deiaki zasoby normatyvnoho vyrazhennia. *Narysy z normotvorennia (mizhnarodnyi dosvid)*. Knyha II (pp. 204–218). Kyiv: Ukrainska shkola navchannia normoproektuvanykiv (in Ukr.).
6. Bilodid, I.K. (Ed.) (1974). *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tt. (1970–1980)*. (Vol. V: N–O). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from <http://inmo.org.ua; sum.in.ua> (in Ukr.).
7. Busel, V.T. (2001). *Velykyi tлумачnyi slovyk suchasnoi ukrainskoi movy*. Kyiv, Irpin: VTF Perun. Retrieved from <http://Lingvo.ua>. (in Ukr.).
8. Holovashchuk, S.I. (2001). *Rosiisko-ukrainskyi slovyk stalykh slovospoluchen*. Kyiv: Naukova dumka.
9. Hrytsenko, P.Iu. (2011). Sohodennia ukrainskoho terminoznavstva. *Terminolohichniy visnyk*, 1, 5–6 (in Ukr.).
10. Karavanskyi, S. (2009). *Sekrety ukrainskoi movy* (2nd ed.). Lviv: BaK (in Ukr.).
11. Rotan, V.H., Samsin, I.L. & Yarema, A.H. (2013). *Novitnie vchennia pro tлумachennia pravovykh aktiv*. Karkiv: Pravo (in Ukr.).
12. Selihei, P.O. (2007). Pytome i chuzhe v terminolohii: harmoniia chy konflikt? *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 9, 20–28 (in Ukr.).